

Krakeenden in Groningen

Egbert Boekema

Veel soorten eenden zijn deze eeuw in aantal achteruit gegaan. De oorzaken zijn deels te vinden in een verandering in het milieu, zoals bij de Eider. Een andere factor is plaatselijk verhoogde predatie zoals bij de Bergeend. Een derde factor is het klimaat, want door de zachte winters komen bijvoorbeeld Grote Zaagbekken nog nauwelijks uit het noorden naar Groningen afzakken. En de Zomertaling, deze was in Groningen als broedvogel ooit bijna even talrijk als de Slobeend maar heeft het in de winter moeilijk in Afrika. Er zijn ook uitzonderingen. De Krakeend *Anas strepera* gaat het voor de wind met in Nederland een gemiddelde jaarlijkse toename sinds 1980 van 8% (Hornman 2015). Ze zijn talrijker dan ooit. Tijd om eens te beschrijven hoe ze het in Groningen doen.

Broedvogels

In de 19^e eeuw was de Krakeend broedvogel in Groningen. Jacob Braak (1821) vermeldt de soort met vier namen: Roepereend, Kwakertje, Kreest en Krakeend. Bovendien schrijft hij onder andere: “*interdiu in arundibundus latent atque mane tantum nutrimentum quaerunt*” wat er volgens Google translate op neer komt dat ze ’s ochtends voedsel zoeken en zich overdag in het riet verbergen. De Gavere en van Bemmelen (1856) schrijven dat de Krakeend jaarlijks in klein aantal in kleine en grotere wateren broedt. Daarna zijn er meer dan honderd jaar geen waarnemingen gedaan, wat er in ieder geval op wijst dat ze niet of vrijwel niet

voorkwamen. In de 20^e eeuw werden de eerste broedende Krakeenden in het begin van de jaren zeventig in het Lauwersmeer aangetroffen (Boekema, Glas en Hulscher 1983). De soort nam er snel toe van vijf paar in 1975 via 140-250 rond 1980 naar 275-325 in 1983 voor het hele gebied inclusief het Friese deel (Altenburg 1985). Daarna bleven de aantallen in bepaalde delen ongeveer constant, zoals in het proefvlak Schildhoek van 163 ha ten zuiden van het Jaap Deensgat. Hier zaten van 1984-2008 jaarlijks gemiddeld negen paar, met fluctuaties van 5-19 (Kleefstra 2008). In het Lauwersmeer kunnen in alle voormalige slenken en bij de sluisen vrouwtjes met jongen worden gezien; een goede plek is het eiland in het Nieuwe Robbengat. Ook op de Ballastplaat (18 paar in 2008) zitten veel Krakeenden.

Krakeend, Westerbroekstermadepolder

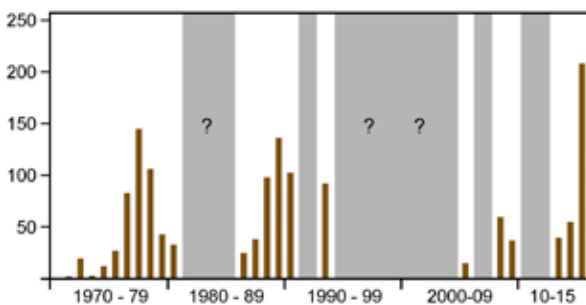
Foto: Theo Bus, digitaalgeschoten.nl

Als we iets willen weten over het verloop in de hele provincie Groningen kunnen we naar de twee broedvogelatlassen van Sovon kijken: Teixeira (1979) en Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002). De tweede atlas gaat over de jaren 1998-2000. Groningen heeft afgerond ongeveer honderd atlashokken van 5x5 km en daarvan was toen een derde bezet. Ten opzichte van de jaren zeventig waren 25 hokken nieuw bezet en slechts in drie hokken werden geen Krakeenden meer gevonden. Voorlopige resultaten van het laatste Atlasproject lijken uit te wijzen dat nu zo'n 90% van de blokken in de provincie bezet is (vogelatlas.nl). Vier atlashokken in Westerwolde die in 2014 werden onderzocht hadden allemaal enkele paartjes broedvogels (Boekema 2015), hoewel dit hokken met weinig water zijn. De meeste broedvogels zitten in de grotere moerasgebieden. Een belangrijk gebied zijn de polders naast het Foxholstermeer met 32 paar in 2012. Alles bij elkaar genomen broeden er in Groningen op dit moment globaal geschat ongeveer 300-400 paar Krakeenden.

Opkomst van de Krakeend

In de jaren vijftig waren er vrijwel geen Krakeenden in Groningen. Ik heb de dagboeken van Rien Romijn uit die tijd doorgenomen en kwam geen enkele Krakeend tegen. Het zegt niet alles, maar hij zag in die tijd wel Krooneend, IJseend en Topper om een paar minder algemene soorten te noemen. De eerste gedocumenteerde waarnemingen zijn uit de jaren zestig. Op 20 september 1964 ziet Geert Udding drie vogels op het Zuidlaardermeer (rapport Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie). Op 30 april 1967 ziet Han de Boer twee vogels op een opspuitterrein aan de Hoornse Dijk in Haren en volgens dezelfde waarnemer ging het bij twee vogels op 20 april 1969 in de Dollard om een nieuwe soort voor dat gebied. In de jaren zeventig en tachtig waren er nog maar heel weinig plekken in de provincie Groningen waar groepen Krakeenden voorkwamen. Krakeenden zaten buiten het broedseizoen vrijwel uitsluitend in het Lauwersmeer en bij Sassenhein-Zuid ten zuiden van Haren en in mindere mate op de Hoornseplas bij Groningen. Sassenhein-Zuid is een zandgat naast de snelweg A28, dat in het begin van de jaren zestig werd uitgegraven voor het zandlichaam van deze snelweg. In het midden is deze plas meer dan tien meter diep maar aan de randen groeien veel waterplanten die van oktober tot in de winter worden gegeten. De allereerste vogels kwamen in 1971. In de volgende jaren liepen de aantallen snel op tot 144 in de winter van 1977/78. Daarna schommelden de jaarlijkse maximale aantallen, met een recente uitschieter van 208 op 15 november 2015 (Figuur 1).

Figuur 1. Jaarlijkse maxima van de Krakeend op Sassenhein-Zuid

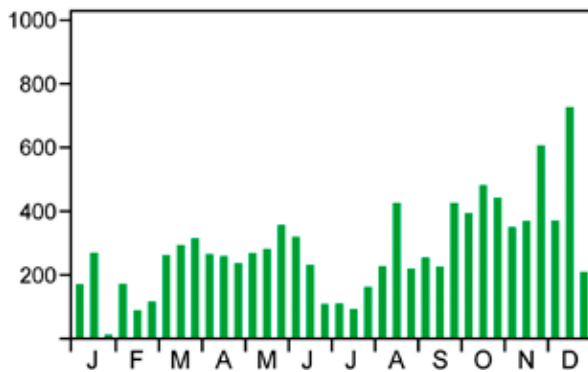
Het Lauwersmeer trok in de jaren zeventig en tachtig al honderden vogels in de maanden mei-augustus en is nog steeds het belangrijkste gebied in Groningen met momenteel duizenden Krakeenden in dezelfde maanden waarin ze in de vorige eeuw het talrijkst waren. Het favoriete deelgebied aan de Groninger kant is meestal Achter de Zwarten, waar in augustus soms een paar duizend vogels kunnen zitten. Aan de Friese kant is dit vaak de Ezumakeeg. Vlak voor de vleugelrui verzamelen zich daar grote groepen mannetjes. In 2009 lag de piek in

begin juni met maximaal 2100 vogels, daarna nam het aantal vogels snel af naar 400 op 14 juni en 80 op 28 juni. In andere deelgebieden zaten in juni meer vogels, zoals 400 in het Blikplaatgat, dat vanaf de uitkijkheuvel bij het Zomerhuisbos mooi te bekijken is. In het hele Lauwersmeer zaten in juni 2009 6248 vogels (Hornman 2012) en 6746 in 2010. Na augustus vertrekken de duizenden Krakeenden. In de maanden september - oktober zitten er nog honderden vogels maar in de wintermaanden december en januari is het Lauwersmeer vrijwel verlaten. Dat gaat overigens voor meer soorten op. Het is opvallend hoeveel eenden en ganzen er in augustus in bijvoorbeeld het Jaap Deensgat zitten en hoe weinig in december en januari, vaak tot teleurstelling van groepjes vogelaars uit het oosten van het land, die eens wat anders willen en verwachten dat het Lauwersmeer dan nog veel te bieden heeft. In de winter is het Lauwersmeer lang niet zo goed als Zuidwest-Nederland waar het een paar graden warmer is en veel van onze watervogels, inclusief Krakeenden, de winter doorbrengen.

Het Foxholstermeer met aanliggende polders is in deze eeuw een tweede belangrijke plek geworden. De maximale aantallen vogels zijn steeds hoger komen te liggen. In november 2006 zaten er 229 vogels, in december 2008 bedroeg het maximum 656 vogels, in september 2012 was dit 970 en in maart 2013 werd dit aantal weer overtroffen met 1100 exemplaren als nieuwe piek. Daarnaast zijn er recent in het binnenland nog een aantal gebieden bijgekomen waar regelmatig 100 of meer vogels pleisteren. Op de meeste van deze plaatsen is gemiddeld genomen de periode september - november de beste tijd van het jaar. Het zijn de Lettelberterpetten (maximum 410, september 2012), Westerpolder Kolham (370, augustus 2007), Veenhuizerstukken (250, oktober 2009), Bovenlanden bij Nieuweschans (250, september 2012), Leinwijk Zuidlaardermeer (240, oktober 2010) en Oostpolder Noordlaren (220, oktober 2013). De Glimmermade (233), het Hondshalstermeer (110), Booneschans (160), Schildmeer (118), Oldambtmeer (70) en Beijumerbos (96) laten hetzelfde beeld zien. Het nieuw aangelegde Dannemeer was in november 2015 nog niet helemaal volgelopen, maar er zaten in september al wel 91 vogels. Verder zijn er enkele tientallen terreinen waar kleine groepjes aanwezig kunnen zijn. En ook op de Hoornseplas met 68 vogels op 27 november 2015 doen ze het beter dan ooit. Krakeenden zijn ook veelzijdiger dan misschien gedacht. Regelmatig foerageren kleine aantallen bij laagwater op het wad, zoals 68 bij de Westpolder op 4 april 2009 en op de zilte kwelder van Rottumerplaat. Als laatste biotoop noemen we steenglooiingen waar de eenden wieren en algen van afschrapen.

Krakeenden het jaar rond

Door per decade de maxima voor vier gebieden (Foxholstermeer, Veenhuizerstukken, Westerpolder en Hoeksmeer) uit periodes met veel tellingen bij elkaar te voegen, hebben we een aardig beeld van het jaarverloop in het binnenland (Figuur 2). In januari en februari zijn er weinig Krakeenden, in maart komen ze terug en gedurende het gehele voorjaar zijn de aantallen tamelijk constant. Na een dip in juni en juli (vleugelrui elders?) komen ze weer teug en van eind september tot in december zijn de aantallen hoog en globaal genomen het dubbele van het voorjaar.

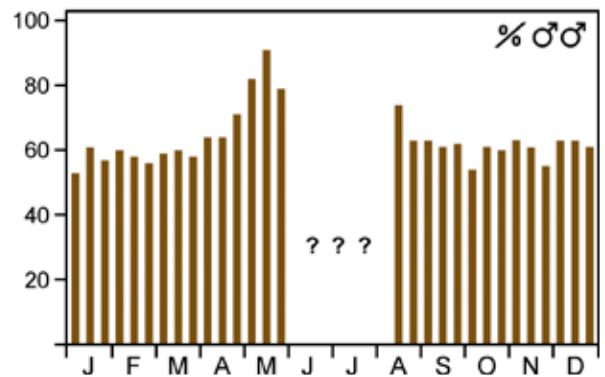

Figuur 2. Voorkomen Krakeend in het binnenland

Op open plaatsen waar Krakeenden op waterplanten foerageren, zitten vaak veel Smienten en Meerkoeten, zoals bij de Hoornseplas. Langjarige observaties op dergelijke plekken wijzen uit dat Krakeenden grote concentraties van Smienten enigszins proberen te mijden, hoewel de soorten niet agressief tegen elkaar zijn. Dit is onder andere ook het geval in de polders rond het Zuidlaardermeer, zoals de Westerbreekstermadepolder. Als waterplanten aan de oppervlakte krap beginnen te worden, zoeken Krakeenden daarentegen Meerkoeten graag op. Ze proberen dan slierten planten te bemachtigen die Meerkoeten na een duik naar boven trekken.

Verandert de geslachtsverhouding?

Als we naar de geslachtsverhouding kijken dan blijkt uit een steekproef van ruim 6000 vogels, verzameld tot 2009, dat het percentage mannetjes per decade van eind augustus tot half april tussen de 53% en 64% schommelt (Figuur 3). Bij sommige andere eenden, zoals de Wintertaling, neemt het aantal mannetjes in de koudste maanden van het jaar relatief toe, maar bij de Krakeend is er geen duidelijke trend. In de broedtijd is het aantal mannetjes op een aantal verzamelplaatsen, waaronder het Lauwersmeer, sterk oververtegenwoordigd. Dit gebeurt al vanaf eind april, wat er op zou kunnen wijzen dat Krakeenden relatief vroeg

Figuur 3. Geslachtsverhouding van de Krakeend in Groningen: percentage mannetjes

gaan broeden. Misschien beginnen sommige vrouwtjes al in april met hun nest, maar de meeste beginnen pas later. Vrouwtjes met kleine jongen zijn alleen tussen eind mei en half juli gezien (27) met een piek in half juni (10). Net na de broedtijd zijn mannetjes en vrouwtjes vrijwel niet uit elkaar te houden. Het mannetje heeft weliswaar een donkere snavel, maar in het eclipskleed wordt deze vrijwel zo licht als die van de vrouwtjes. Half augustus zijn ze wel weer redelijk herkenbaar, een beetje eerder dan de andere zwemeenden.

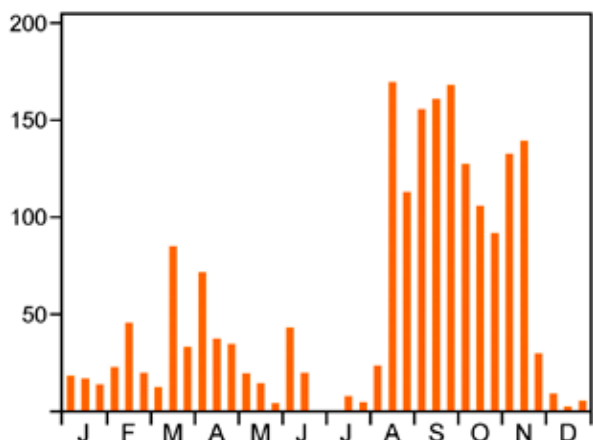
Als we willen weten of de geslachtsverhouding in de loop van de tijd is veranderd, kunnen we alle waarnemingen van oktober tot begin april gebruiken. Het is opvallend dat de geslachtsverhouding in de loop van de tijd lijkt te zijn verschoven in het nadeel van de vrouwtjes. Uit steekproeven uit de periode oktober-begin april blijkt namelijk het volgende: bij 1437 vogels van vóór 1985, grotendeels waargenomen bij Sassenhein-Zuid in Haren, ligt het percentage mannetjes op 54%. Uit steekproeven van 1985-2009 (5185 vogels) komt het percentage mannetjes op 61%. Van 2009-2012 (1646 vogels) steeg het aantal mannetjes verder naar 67%. En in 2013-2015 lag het percentage in een steekproef van 1600 exemplaren op 65%. Een verschil van een percent of twee is niet significant, maar wel duidelijk is de omslag op lange termijn: in november 2015 ging het op Sassenhein-Zuid om een groep van 141 mannetjes en 67 vrouwtjes en in 1977/78 om 73 mannetjes en 71 vrouwtjes.

Aangezien het er niet op lijkt dat vrouwtjes op andere plekken overwinteren dan mannetjes, wat tot een andere mortaliteit zou kunnen leiden, moeten we de oorzaak haast wel zoeken in de broedtijd. Lokaal worden Krakeenden wel eens het slachtoffer van de maaimachine omdat ze soms in het gras broeden. Maar gras werd vroeger ook gemaaid. Het zou best eens zo kunnen zijn dat vossen, ratten en andere predatoren verantwoordelijk zijn voor de relatieve afname door

broedende wijfjes van de nesten te plukken. Vóór 1985 waren er nog vrijwel geen vossen in moerasgebieden in Groningen. Ondanks het feit dat vossen de geslachtsverhouding mogelijk ongunstig beïnvloeden, is het aantal broedende en pleisterende Krakeenden sinds 1985 sterk gestegen. Een deel van het succesverhaal van de Krakeend is waarschijnlijk te danken aan het aanpassingsvermogen aan mensen. Ze zijn plaatselijk helemaal niet schuw. Op 16 juli 2008 zwom een vrouwtje met een vrijwel volgroeid jong rustig rond in een plasje in het park van Vinkhuizen Groningen, tot op acht meter afstand van de waarnemer. In oktober 2013 zat een paartje in een sloot op drie meter van het fietspad langs de druk bereden Friesestraatweg bij Aduard. Op plaatsen waar weinig mensen komen zijn, ze echter een stuk schuwer, zoals bij Sassenhein-Zuid.

Trek van de Krakeend

Trekkende Krakeenden zijn op diverse telposten gezien, zowel aan de kust als in het binnenland (zie trektellen.nl). Op goede dagen komen er enkele tientallen langs. Het is dus geen talrijke trekker. Kijken we naar een verdeling over de decaden van het jaar dan blijkt dat zowel de voorjaarstrek als najaarstrek uitgesmeerd is over een aantal maanden van het jaar. Wat als laatste nog opvalt is dat op alle trektelposten de laatste jaren de aantallen sterk gestegen zijn. Omdat een flink deel van de vogels aan de kust richting Duitsland trekt, betekent dit dat ook bij onze oosterburen de groei er nog goed in zit. Duitse tellingen laten een gestage groei zien vanaf 1966, een versnelde toename sinds 1985 en een verdubbeling in de periode 2004-2008 (Wahl 2011). Ook lokaal gaat het om aanzienlijke aantallen. Op de Ismaninger Speichersee in Zuid-Duitsland ruïen duizenden vogels in toenemende aantallen. Het jaargemiddelde over de periodes 1988-1993 en 2002-2008 lag respectievelijk op 6000 en 11.000 Krakeenden.

Figuur 4. Trek van de Krakeend

Krakeend, Westerbroekstermadepolder Foto: Theo Bus, digitaalgeschoten.nl

Literatuur

- Altenburg W., Beemster N., van Dijk K., Esselink P., Prop D. en Visser H. (1985) Ontwikkeling van de broedvogelbevolking van het Lauwersmeer in 1978-1983. *Limosa* 58, 149-161.
- Boekema, E.J., Glas, P. en Hulscher J.B. (1983) Vogels van de provincie Groningen. Groningen.
- Boekema, E. (2015) Broedvogels in het noordelijk deel van Westerwolde in 2014. *Grauwe Gors* 42, 16-29.
- Braak J. (1821) *Catalogus Avium in Provincia Groningana*. Academia Groningana.
- (in het latijn, PDF te downloaden via Harvard University Cambridge, USA)
- de Gavere C. en van Bemmelen A.A. (1856) Lijst van vogels in de provincie Groningen en op het eiland Rottum waargenomen. In: JA Herklots (1858) *Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland*, deel 2, 119-130. Leiden.
- Hornman M., Hustings, F., Koffijberg K., Kleefstra R., Klaassen O., van Winden E. e. a. (2012) *Watervogels in Nederland in 2009/2012*. Sovon, Nijmegen.
- Hornman M., Hustings, F., Koffijberg K., Klaassen O., Kleefstra R., van Winden E. e. a. (2015) *Watervogels in Nederland in 2012/2013*. Sovon, Nijmegen.
- Kleefstra R. en de Boer P. (2008) Broedvogels in het Lauwersmeer in 2008. Sovon inventarisatierapport 2008/24. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002) *Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000*. Leiden.
- Teixeira, R.M. (1979) *Atlas van de Nederlandse broedvogels*. 's Graveland.
- Wahl, J., R. Dröschmeister, T. Langgemach & C. Sudfeldt (2011): *Vögel in Deutschland – 2011*. DDA, BfN, LAG VSW, Münster. Gratis te downloaden op de site van Dachverband Deutscher Avifaunisten.

Egbert Boekema - Haren
E.J.Boekema@rug.nl